

Štrajk učenika osječke Kraljevske velike gimnazije iz 1912. godine

SERGEJ FILIPOVIĆ

Filozofski fakultet u Osijeku

Osijek, Hrvatska

filipovic.sergej@gmail.com

Rad se, na temelju arhivskih izvora te onodobnoga tiska, bavi štrajkom učenika osječke Kraljevske velike gimnazije 1912. godine. Taj se štrajk stavlja u povijesni kontekst zbivanja u Hrvatskoj, prije svega krize nakon imenovanja Slavka Cuvaja hrvatskim banom i njegova raspuštanja Hrvatskoga sabora. Promatraju se demonstracije osječkih učenika 24. veljače 1912., štrajk osječkih učenika 28. veljače 1912. te zbivanja vezana uz štrajk u ožujku iste godine. Kraljevska velika gimnazija služi kao primjer kako je učenički štrajk 1912. izgledao na lokalnoj razini. U radu se analiziraju razlozi štrajka, opisuje se njegov tijek i posljedice za sudionike te analizira stav javnosti prema njemu, nakon čega se donose određeni zaključci.

Ključne riječi: učenički štrajk; učeničke demonstracije; 1912. godina; Osijek; Kraljevska velika gimnazija; srednjoškolska omladina

Uvod

Godine uoči Prvoga svjetskog rata razdoblje su političke radikalizacije Hrvatske. Neki od razloga za to bili su Željeznička pragmatika, Friedjungov i Veleizdajnički proces, ali i zbivanja na međunarodnoj razini, uključujući aneksijsku krizu te poslije balkanske ratove. Buran politički život djelovao je i na hrvatsku omladinu, koja se u patriotskom zanosu sve aktivnije uključivala u politički život i željela unijeti promjene. Jedan od načina na koji se omladina borila i iznosila svoje stavove bili su učenički prosvjedi koji su 1912. buknuli diljem Hrvatske, što nije zaobišlo ni Osijek kao društveno i kulturno središte Slavonije.

Nakon neuspjeha na izborima u studenom 1911. ban Nikola Tomašić podnio je ostavku. Na inicijativu ugarskoga ministra-predsjednika Khuen-Héderváryja, 20. siječnja 1912. na banski položaj dolazi Slavko Cuvaj, što je u

javnosti i narodu dočekano s otporom.¹ Njegove prve odluke dodatno su pojačale već napetu društvenu situaciju. S obzirom na to da nije mogao računati da će Hrvatski sabor donijeti odluku o obnavljanju financijske nagodbe između Hrvatske i Ugarske, Cuvaj 27. siječnja 1912. donosi odluku o njegovu raspuštanju.² Također se zapljenjuju novine i pojačava cenzura.³ Studenti Sveučilišta u Zagrebu na to su reagirali organiziranjem prosvjedne skupštine na Sveučilištu. Nakon što se umiješala policija, petnaest je studenata bilo ranjeno. Oni su sljedećega dana odlučili stupiti u štrajk i zabarikadirali su se u zgradi Sveučilišta. Da bi se situacija primirila, sa studentima se pregovaralo te je dogovoreno da će se policija povući, na što su studenti, nakon što su zabarikadirani proveli 36 sati, svojevoljno napustili zgradu Sveučilišta, no ono je nakon toga ostalo zatvoreno.⁴ Pokazat će se da je to bio samo početak bunta omladine, koji će sljedećih dana doživjeti vrhunac, a studente će kao predvodnici zamijeniti srednjoškolci.

Nakon prestanka studentskoga štrajka, na poticaj Hrvatsko-srpske koalicije, koja je u tome vidjela mogućnost za stvaranje dodatnoga pritiska na Ugarsku, poslani su studentski predstavnici u Dalmaciju i Bosnu da pokušaju djelovati i na ostalu omladinu da se aktivira i podupre prosvjede⁵. Koalicija se nadala postizanju masovnosti koja je Cuvaja trebala prisiliti na ostavku, nakon čega bi se održali novi izbori.⁶ Uspjeh te inicijative nije izostao te su u Sarajevu 11. veljače iz solidarnosti prema zagrebačkim studentima izbile demonstracije protiv nepravde ugarske politike prema Hrvatskoj. U njima su sudjelovali i Srbi, što je dovelo do zbližavanja hrvatske i srpske omladine.⁷ Dana 18. veljače policija je, u nastojanju da nasilno uguši demonstracije, u glavu ranila sarajevskoga srednjoškolca Saliha Šahinagića, što je bio okidač za početak demonstracija srednjoškolske omladine diljem Hrvatske. Pravi razlozi koji su se skrivali iza srednjoškolskoga pokreta bile su Cuvajeve apsolutističke mjere i konstantno nastojanje ugarske strane da Hrvatsku podredi svojim interesima. Kao primjer kako su učenički prosvjedi izgledali i kakve su bile njihove posljedice proučava se na mikrorazini slučaj Kraljevske velike gimnazije u Osijeku.

Arhivska građa o štrajku osječkih učenika 1912. relativno je oskudna, odnosno velikim dijelom nije sačuvana. Najviše podataka sačuvano je u fon-

¹ Josip Horvat, *Politička povijest Hrvatske – prvi dio* (Zagreb: August Cesarec, 1990), 314.

² Igor Despot, "Sjeverozapadna Hrvatska u vrijeme Balkanskih ratova", *Podravina* 11 (2012), br. 22: 73.

³ Jaroslav Šidak et al., *Povijest hrvatskog naroda 1860 – 1914* (Zagreb: Školska knjiga, 1968), 276.

⁴ Josip Horvat, *Pobuna omladine 1911. – 1914.* (Zagreb: Prosvjeta, 2006), 105-106.

⁵ *Isto*, 106.

⁶ Ivan Bulić, "Politika Hrvatsko-srpske koalicije uoči Prvoga svjetskog rata", *Časopis za suvremenu povijest* 44 (2012), br. 2: 422.

⁷ Do zbližavanja hrvatske i srpske omladine došlo je 1911., kada se nakon sastanka u Splitu Hrvatska i Srpska napredna omladina prvi put pojavila kao jedinstvena skupina i proglasila hrvatskosrpsko narodno jedinstvo. Mirjana Gross, "Nacionalne ideje studentske omladine u Hrvatskoj uoči I. svjetskog rata", *Historijski zbornik* 21-22 (1968-1969): 104-105.

du Kraljevske velike gimnazije, a štrajk, iako se pouzdano zna da su u njemu sudjelovali i učenici i učenice tih škola, gotovo se uopće ne spominje u fondovima Kraljevske muške učiteljske škole, Više djevojačke škole i Kraljevske realne gimnazije. U završnim izvještajima škola za školsku godinu 1911./1912. također nema spomena o štrajku. Ipak, moguća je određena rekonstrukcija pomoću članaka u novinama *Narodna obrana*⁸, koje su posvetile nešto više, i *Die Drau*⁹, koje su posvetile nešto manje pozornosti tom pitanju. Dijelom su iskoristivi i memoari Lavoslava Krausa,¹⁰ koji je 1912. bio učenik VI. razreda osječke Kraljevske velike gimnazije.

Demonstracije 24. veljače

Vijest o ranjavanju Salih Šahinagića¹¹ proširila se diljem Hrvatske, pa i do Osijeka, gdje *Narodna obrana* u izdanju od 20. veljače piše da je Šahinagić smrtno stradao¹², a sljedećih je dana to bilo promijenjeno u teško ranjavanje¹³. Osječki su učenici na te vijesti odlučili održati demonstracije iz solidarnosti prema stradalom kolegi iz Sarajeva, iako je Ravnateljstvo škole u okružnici od 24. veljače upozorilo učenike da ima informacije da se za taj i sljedeće dane pripremaju političke demonstracije u kojima bi srednjoškolska mladež trebala imati glavnu ulogu te da su one strogo zabranjene i disciplinskim i redarstvenim propisima, kao i da će svi koji u njima budu sudjelovali, pa makar ih samo gledali, biti oštro kažnjeni.¹⁴ Novine su, s druge strane, učenicima davale poticaj za demonstracije s obzirom na to da su u izdanju od 24. veljače Šahinagića opisale s desetak najljepših epiteta i donijele priču da je Šahinagić pitao prijatelja je li mađarska zastava spaljena, a kada mu je ovaj rekao da jest, on je odgovorio: "Sad je dobro, sad ništa ne žalim."¹⁵

Vijesti o tome koliko je osječkih učenika sudjelovalo u demonstracijama 24. veljače razlikuju se ovisno o izvoru. *Narodna obrana* piše da je sudjelovalo oko tristo učenika, koji su u mladenačkom zanosu pred kazalištem otpjevali više hrvatskih rodoljubnih pjesama.¹⁶ Drugi izvor, izvještaj koji Gradsko redarstvo šalje Ravnateljstvu škole, tvrdi pak da je u demonstracijama sudjelovalo oko šezdeset učenika, a neke od njih navodi i poimence: Božo Matijević, Mato

⁸ Hrvatski oporbeni dnevnik *Narodna obrana* izlazio je u Osijeku od 1902. do 1923. godine.

⁹ Provladin dnevnik *Die Drau* izlazio je od 1868. do 1929. godine.

¹⁰ Lavoslav Kraus, *Susreti i sudbine. Sjećanja iz jednog aktivnog života* (Osijek: Glas Slavonije, 1973), 53.

¹¹ Salih Šahinagić bio je sarajevski gimnazijalac koji je 18. veljače 1912. ranjen na demonstracijama u Sarajevu. Proširila se vijest da je smrtno stradao, no to će poslije biti opovrgnuto.

¹² "Sarajevske demonstracije", *Narodna obrana* (Osijek), 20. 2. 1912., 1.

¹³ "Demonstracije u Sarajevu", *Narodna obrana*, 21. 2. 1912., 2; "Pabirci iz sarajevskih demonstracija", *Narodna obrana*, 22. 2. 1912., 2.

¹⁴ Hrvatska (dalje: HR) – Državni arhiv u Osijeku, Osijek (dalje: DAOS) – fond 158 – Realna gimnazija Osijek, knj. 69, "Oglasna knjiga", 24. 2. 1912.

¹⁵ "Značaj Šahinagićev", *Narodna obrana*, 24. 2. 1912., 3.

¹⁶ "Demonstracije u Osijeku", *Narodna obrana*, 26. 2. 1912., 2-3.

Mijatović i Mijo Gokl¹⁷. O potonjoj dvojici bit će spomena poslije.

Oba se izvora slažu o tome kako su demonstracije izgledale. Oko 19 sati učenici su krenuli s Gajeva trga Desatičinom ulicom¹⁸ do Županijske ulice i kazališta. Nakon što je otpjevano nekoliko pjesama, grupa je uzvikivala poklike “Abzug Cuvaj”, “Abzug Khuen”, “Abzug mađaroni” i “Živjela Hrvatska”. Na trgu pred palačom Austro-ugarske banke redarstvo je pozvalo učenike da se razidu, što su ovi, otpjevavši najprije dvije pjesme, i učinili.¹⁹

Javno mišljenje bilo je na strani učenika, pa im se građanstvo koje se skupilo u običnoj večernjoj šetnji pridružilo u pjesmi, a u novinama se izrazito negativno piše o pripadniku redarstva koji prilikom pjevanja hrvatske himne, za razliku od svih ljudi koji su se okupili oko učenika, nije skinuo šešir.²⁰

U ponedjeljak su učenici normalno otišli u školu i činilo se da se situacija primirila, no onda su opet stigle netočne vijesti o tome da je Šahinagić preminuo.

Štrajk 28. veljače

Priče o štrajku najavljenom za 28. veljače stigle su do ravnatelja Kraljevske velike gimnazije Đure Zagode dan prije oko 18 sati sasvim slučajno. Naime, on je s ravnateljem Kraljevske muške učiteljske škole bio u večernjoj šetnji kada je susreo gradskoga kapetana Antuna Hržića, koji mu je pristupio i obavijestio ga da učenici planiraju demonstracije za sljedeći dan. Prema Zagodinim riječima, on nije mogao ništa učiniti jer je već bilo kasno. Sutradan, tj. 28. veljače, došavši na posao, kroz prozor je opazio da se učenici skupljaju na trgu pred gimnazijskom zgradom²¹ i da ne ulaze u zgradu kao obično. S jednim od profesora pošao je među učenike. Mahom mlađi učenici, od prvoga do trećega i velika većina četvrtoga razreda, opazivši ga, odmah su otišli u zgradu, a učenici od petoga do osmoga i dvanaest učenika četvrtoga razreda ostali su vani. Pristupivši učenicima, ravnatelj ih je pitao zašto ne idu u školu, na što mu je učenik Stjepan Flodin²² posve mirno i pristojno odgovorio da oni taj dan ne mogu ići u školu jer je njihov drug u Sarajevu, Šahinagić, ubijen. Iako su učenici još jednom bili upozoreni na teške posljedice koje bi ih mogle stići ako ne pođu u školu, oni su odbili ući u zgradu. Nisu poslušali ni poziv da ako već neće u školu, neka bar ne idu demonstrirati. Umjesto toga, ostali su na trgu i

¹⁷ U izvještaju je njegovo ime pogrešno napisano “Mijo Gockl”. HR-DAOS – fond 157 – Velika gimnazija Osijek (dalje: VGO), kut. 58, br. 113, 29. 2. 1912.

¹⁸ Današnja Ulica Hrvatske Republike.

¹⁹ HR-DAOS-157-VGO, kut. 58, br. 113, 29. 2. 1912.; “Demonstracije u Osijeku”, *Narodna obrana*, 26. 2. 1912., 2-3.

²⁰ “Demonstracije u Osijeku”, *Narodna obrana*, 26. 2. 1912., 2-3.

²¹ Zgrada gimnazije nalazila se na današnjem Trgu Sv. Trojstva, a danas je u njoj Ekonomska i upravna škola. Sergej Filipović, “Osječko srednje školstvo od 1729. godine do početka Prvog svjetskog rata”, *Essehist* 2 (2010): 45.

²² Poslije je postao ravnatelj gimnazije u Travniku; Kraus, *Susreti i sudbine*, 53.

poslije, zajedno s učenicima Kraljevske realne gimnazije i trgovačke akademije te Kraljevske muške učiteljske škole, krenuli gradom kličući Šahinagiću “Slava” i pjevajući rodoljubne pjesme poput “Lijepa naša” ili “Oj, Hrvati”.²³ Tadašnji učenik Kraljevske velike gimnazije Lavoslav Kraus u svojim memoarima svjedoči da su neke, već odrasle, učenike roditelji vodili za ruku u školu, no kada bi roditelji otišli, dio njih pobjegao bi iz škole uz pljesak i odobravanje učenika koji su već bili vani.²⁴

Prema prethodnom dogovoru, skupila se srednjoškolska mladež na donjogradskom trgu te je pod barjakom krenula u Tvrđu. U povorci je bilo oko petsto učenika, pri čemu su Srbi i Hrvati bili solidarni²⁵. Osobito je veselo primljen dolazak učenika Kraljevske velike gimnazije, koji su ponijeli zastave, te oko dvadeset učenica Više djevojačke škole koje su, pošto im je školsko ravnateljstvo zabranilo izlazak iz nje, pobjegle. Oko 9 sati učenici su bili u Tvrđi i opet pjevali domoljubne pjesme. Kod vrata Tvrđe prema Gornjem gradu bio je postavljen kordon stražara. Glavni gradski kapetan Hrzić izdao je strogi nalog da se ne upotrebljava oružje i pokuša izbjeći nasilje. Ondje je jedan od učenika održao govor. Kako je redarstvo pozvalo učenike da se razidu, jedan je njihov izaslanik otišao do gradskoga kapetana intervenirati da se povorci dopusti prolaz u Gornji grad. Gradski je kapetan izjavio da to nikako ne može dopustiti te da će polazak u Gornji grad zapriječiti silom. Kada je ta poruka priopćena učenicima, zavladao je ogorčenje te je zaključeno da se u Gornji grad ipak pođe, pa što bude. Tako je povorka s brojnim zastavama i zastavicama krenula prema Gornjem gradu. Kod izlaza iz Tvrđe dogodio se sukob s redarstvom: 25-30 redara pozvalo je povorku da stane, no ona je, pjevajući hrvatsku himnu, krenula ravno na njih. Došlo je do velike gužve te je masa učenika probila kordon redara. Bilo je neugodnih prizora. Četvorica su učenika uhićena, među njima i jedan koji je nosio veliku hrvatsku zastavu.²⁶ Redari su ga bacili u blato, zgnječili mu šešir i strgnuli naočale, a hrvatska je zastava bila poderana i bačena.²⁷ Probivši kordon, učenici su se opet formirali u redove te krenuli prema Gornjem gradu, pjevajući rodoljubne hrvatske pjesme i kličući Šahinagiću. Redarstvo je obišlo povorku i kod nove poštanske zgrade načinilo kordon i opet pozvalo učenike da se razidu, na što oni nisu pristali, nego su rekli da će proći i taj kordon, pa su se redari povukli i propustili ih da prođu dalje. Povorka je nesmetano prošla Chavrakovom²⁸, Kapucinskom, Županijском, Desatičinom i Kolodvorskom ulicom²⁹, a onda krenula prema Donjem

²³ HR-DAOS-157-VGO, kut. 58, “Zapisnik izvanredne sjednice Učiteljskog zbora Kraljevske velike gimnazije u Osijeku”, br. 129, 9. 3. 1912.

²⁴ Kraus, *Susreti i sudbine*, 53.

²⁵ Frano Supilo pohvalio je zrelost hrvatske i srpske omladine koja je u učeničkim prosvjedi-ma diljem Hrvatske zajednički djelovala. Više u: Gross, “Nacionalne ideje studentske omladine”, 110.

²⁶ “Štrajk na osječkim srednjoškolskim zavodima”, *Narodna obrana*, 28. 2. 1912., 3.

²⁷ “Crtrice iz zadnjih djačkih manifestacija”, *Narodna obrana*, 2. 3. 1912., 2-3.

²⁸ Današnja Europska avenija.

²⁹ Današnja Ulica Stjepana Radića.

gradu. Pred hrvatskim su kazalištem otpjevali nekoliko pjesama. Dok je povorka prolazila ulicama, skupilo se s njima neizmjereno mnoštvo građanstva i srdačno ih pozdravljalo. Došavši u Donji grad, učenici su na trgu otpjevali više pjesama, a zatim se razišli. Učenici koji su bili uhićeni privedeni su pred gradskog kapetana, a onda odmah nakon ispitivanja pušteni na slobodu.³⁰ Kada je bilo potvrđeno da su vijesti o Šahinagićevoj smrti neistinite, štrajk je završio te su učenici nastavili normalno pohađati nastavu.

Štrajk u ožujku

Tijekom demonstracija učenika sušačke gimnazije zbog zabranjene skupštine 3. ožujka redarstvo je zatvorilo nekoliko učenika protiv kojih je ravnateljstvo povelu istragu. Učenici su bili solidarni i zahtijevali da se svi jednako kazne, ali da nitko ne bude isključen iz škole. Da bi dobili što su htjeli, stupili su u štrajk, koji je potrajao četiri dana, a pridružili su im se i učenici iz Bakra. Zagrebački učenici, kojih je dio redarstvo također kaznilo, uplašili su se da bi se i protiv njih mogao povesti postupak, stoga i oni, kada je u Sušaku štrajk već bio prekinut, 9. ožujka stupaju u štrajk koji će se proširiti diljem Hrvatske. Štrajk su u Zagrebu započeli učenici gornjogradske gimnazije. Već po običaju, pjevali su rodoljubne pjesme i klicali svojem idolu Šahinagiću. Istoga dana vlada je izjavila da sušački učenici neće biti kažnjeni isključenjem iz škole, nego samo zatvorom.³¹ Kada su učenici saznali tu obavijest, sljedećega je dana, 10. ožujka, odlučeno da se sutradan normalno ide u školu, ali je zatraženo da se donese odluka da ni zagrebački kao ni vinkovački učenici neće biti kažnjeni isključenjem iz škole.³²

Dana 12. ožujka štrajk je opet buknuo jer su došle vijesti i brzojavi da su neki učenici u Sušaku i Bakru predloženi za isključenje. Vijest se pokazala lažnom, no učenici su opet bili u štrajku. Slične su vijesti došle i za vinkovačke učenike, za koje će se pokazati da njihova isključenja nisu imala veze s učeničkim demonstracijama. Jedine potpuno točne vijesti bile su one o isključenju jednoga osječkog učenika, za koga će novine poslije pogrešno tvrditi da nije bio isključen zbog sudjelovanja u demonstracijama. Učenici su odlučili štrajkati sve dok ne bude potvrđeno da ni jedan hrvatski učenik neće biti kažnjen isključenjem iz škole zbog sudjelovanja na demonstracijama.³³ Iz Zagreba se štrajk proširio diljem Hrvatske.³⁴

Osječki su učenici u pitanju štrajka u ožujku bili podijeljenoga mišljenja. Jesu li se štrajku pridružili, ne može se reći sa stopostotnom sigurnošću jer ni

³⁰ "Štrajk na osječkim srednjoškolskim zavodima", *Narodna obrana*, 28. 2. 1912., 3.

³¹ Ne radi se o zatvoru u smislu sudske kazne, nego o prisili da se u školi provede dodatno vrijeme.

³² *Djački štrajk. Važnost. Uzroci i povod. Činjenice. Posljedice. Krivnja. Što sada?* (Zagreb: Tiskara i litografija C. Albrecht, 1912), 4-5.

³³ *Isto*, 6-9.

³⁴ "Djački štrajk", *Narodna obrana*, 15. 3. 1912., 3.

u novinama ni u dokumentima ne postoji potvrda kada su i jesu li oni štrajkali. Ipak, budući da *Narodna obrana* piše da je 14. ožujka štrajk prekinut³⁵, može se zaključiti da ga je bilo, no nakratko jer veoma vjerojatno nije počeo prije 12. ožujka, dakle trajao je eventualno taj jedan dan. Ono što se zna sa sigurnošću jest da je 13. ožujka omladina u Jägerovoj ulici održala skupštinu na kojoj se odlučivalo hoće li se štrajkati. Većina učenika izjasnila se protiv štrajka, na što je učenik Mato Mijatović održao vatren govor kojim je među učenicima nastojao potaknuti promjenu mišljenja. Za takvo što imao je očite razloge. Naime, on je bio učenik koji je četiri dana prije bio isključen iz osječke Kraljevske velike gimnazije. Ipak, djelovanjem ravnatelja škola i nekih profesora, učenici su odlučili ići u školu.³⁶ Mijatović od svojih kolega nije dobio potporu koju je tražio te se već dva dana poslije spominje da o njemu nitko od učenika više i ne razmišlja.³⁷ Sljedećega dana, 14. ožujka, gotovo su svi učenici u Hrvatskoj štrajkali, izuzev osječkih.³⁸ Da bi tako i ostalo, Gradsko poglavarstvo upozorilo je Ravnateljstvo škole da će se 17. ožujka u Osijeku održati politički skup te da se učenicima zabrani odlazak onamo.³⁹ Skup je očito bio povezan s Hrvatsko-srpskom koalicijom s obzirom na to da je govor držao Svetozar Pribičević.⁴⁰

Skupina osječkih učenika nije se složila s tim da se ne ide u štrajk te su 18. ožujka preko pravnika Branka Štefanovića u tiskari kod Leopolda Friedmana naručili tiskanje letaka kojima su pozivali osječko građanstvo da podupre srednjoškolsku omladinu u njihovoj borbi jer je osječka omladina solidarna s omladinom u ostatku Hrvatske. Leci nisu ugledali svjetlo dana jer ih je Gradsko satništvo zaplijenilo.⁴¹ Čini se da su zapljenom letaka iščeznule i ideje o pridruživanju štrajku jer se nigdje dalje više ne spominje da je bilo koji osječki učenik sudjelovao u njemu.

Za razliku od onih u Osijeku, učenici diljem Hrvatske nastavili su sa štrajkom, iako se pokazalo da razlog zbog kojega se krenulo u štrajk, odnosno solidarnost s učenicima koji su navodno trebali biti isključeni iz škole zbog sudjelovanja u demonstracijama, više ne vrijedi s obzirom na to da navodno ni jedan učenik nije bio isključen iz škole zbog toga.⁴² Vlada je na štrajk reagirala najprije 12. ožujka prijetnjom da će se škole, ako se štrajk ne zaustavi do 14. ožujka, zatvoriti do nakon proljetnih praznika, a zatim i ostvarivanjem svoje prijetnje.⁴³ Na kraju se tek 6. travnja, kada je Slavko Cuvaj⁴⁴ već bio komesar,

³⁵ "Djački štrajk", *Narodna obrana*, 14. 3. 1912., 2.

³⁶ "Die Streikbewegung der Mittelschuljugend", *Die Drau* (Osijek), 14. 3. 1912., 3-4.

³⁷ "Dovršujmo djački štrajk", *Narodna obrana*, 15. 3. 1912., 1.

³⁸ "Djački štrajkovi", *Narodna obrana*, 19. 3. 1912., 2; "Djački štrajk", *Narodna obrana*, 14. 3. 1912., 2; "Djački štrajk", *Narodna obrana*, 15. 3. 1912., 3.

³⁹ HR-DAOS-157-VGO, kut. 58, br. 136, 15. 3. 1912.

⁴⁰ Bulić, "Politika Hrvatsko-srpske koalicije", 422.

⁴¹ HR-DAOS-157-VGO, kut. 58, br. 147, 19. 3. 1912.

⁴² Osim Mate Mijatovića.

⁴³ *Djački štrajk*, 6-9.

⁴⁴ Komesarom je imenovan 31. ožujka 1912. godine.

učenički štrajkaški odbor dogovorio o prestanku štrajka i polasku u škole.⁴⁵ Vlada je odlučila da će se izgubljena nastava nadoknaditi tijekom ljetnih praznika te da učenici neće biti kažnjeni drastično, nego samo strogim ukorom.⁴⁶

Javno mišljenje

Prema novinskim napisima, javno mišljenje bilo je na strani učenika. Više se puta spominje da se građanstvo tijekom prosvjeda pridružilo učenicima u pjesmi i odobravalo njihove postupke. Jedan od tih građana bio je i Makso Pichler, ravnatelj Gradskoga poreznog⁴⁷ ureda, koji je dobio i kaznu u iznosu od 20 kruna jer je jednom od redara koji je lovio učenika rekao: “Krasna mi je to policija koja nedužne đake goni u zatvor.”⁴⁸

Kraus tvrdi da su i profesori zapravo bili na strani učenika, ali se to nisu usudili javno reći da ne bi bili optuženi za podupiranje učeničkih nemira, no zato ni jedan od njih nije poslije učenicima pravio probleme zbog sudjelovanja u demonstracijama i štrajku.⁴⁹

Što se tiče novina, *Narodna obrana*, primjerice, o Šahinagiću je pisala samo pohvale, pa čak i pozivala da se naprave bedževi s njegovim likom.⁵⁰ Kada su se osječki učenici pobunili, odnosno solidarizirali sa stradalim drugom, podupirani su i pohvaljivani. U obranu učenika staje se i time što se tvrdi da učenici naprosto čine ono što čuju kod kuće.⁵¹ Ipak, kada se ustanovilo da Šahinagić nije preminuo, *Narodna obrana* pozvala je učenike da prestanu s demonstracijama jer za njih “više nema razloga”.⁵² Kada je u Hrvatskoj izbio štrajk u ožujku, *Narodna obrana* takve postupke više nije podupirala, iako nije pisala protiv omladine. S druge strane, režimske novine *Die Drau* cijelo su vrijeme o učeničkim demonstracijama pisale u negativnom kontekstu⁵³ odnosno nisu tom problemu posvećivale previše prostora.

Sudionici štrajka i kazne

U demonstracijama 24. veljače sudjelovalo je, ovisno o izvoru, između šezdeset i tristo učenika. U štrajku četiri dana poslije, 28. veljače, sudjelovalo je oko petsto učenika, a za štrajk u ožujku nema podataka. Među masom učenika neki se izdvajaju i u dokumentima spominju poimence. Na prvim demonstra-

⁴⁵ “Konac djačkog štrajka”, *Narodna obrana*, 6. 4. 1912., 5.

⁴⁶ “Nakon srednjoškolskog štrajka”, *Narodna obrana*, 12. 4. 1912., 3.

⁴⁷ Dačarskog.

⁴⁸ “Posljedice djačkih demonstracija”, *Narodna obrana*, 1. 3. 1912., 3.

⁴⁹ Kraus, *Susreti i sudbine*, 52.

⁵⁰ “Salih Šahinagić”, *Narodna obrana*, 26. 2. 1912., 2.

⁵¹ “Djačka inkvizicija”, *Narodna obrana*, 4. 3. 1912., 1.

⁵² “Štrajk na osječkim srednjoškolskim zavodima”, *Narodna obrana*, 28. 2. 1912., 3.

⁵³ “Der Streik der Mittelschuler”, *Die Drau*, 16. 3. 1912., 2-3.

cijama spominju se imena Bože Matijevića, Mije Gokla i Matije (Mate) Mijatovića. Nakon štrajka 28. veljače, osječko Gradsko poglavarstvo izvješćuje Ravnateljstvo Kraljevske velike gimnazije o učenicima VIII. razreda: Stulhoferu⁵⁴, Alfredu Fellneru i Milovanu Pinteroviću, a osobito se (opet) izdvaja učenik VI. razreda Mato Mijatović.⁵⁵ Mijatović se spominje čak i vezano uz štrajk u ožujku, rečeno je u kojem kontekstu, iako su za taj štrajk podaci veoma šturi.

Da bi se vidjelo tko su bili učenici koji su vodili učeničke demonstracije i kakva je bila njihova pozadina, vrijedi analizirati njihovo podrijetlo, obiteljsku i materijalnu situaciju te školski uspjeh. Svi spomenuti učenici bili su 1893. ili 1894. godište, dakle u dobi između osamnaest i devetnaest godina. Što se tiče podrijetla, Fellner i Pinterović bili su Osječani, Gokl i Matijević seljaci iz slavonskih sela Gorjana i Tomašanaca, a Mijatović je bio rodom iz Stoca u Hercegovini. Po vjeroispovijedi, svi su bili katolici. Ako se pogleda materijalna i obiteljska situacija, Fellner i osobito Pinterović dolazili su iz uglednih i bogatih osječkih obitelji. Fellnerov otac Oton bio je ravnatelj paromlina Union, a Pinterovićev otac Ante zastupnik u Hrvatskom saboru. S druge strane, Matijeviću i Goklu očevi su bili ratari i obojica su umrla, a Mijatović je bio siročić. Gokl je bio i oslobođen od plaćanja školarine, no to je pravo zbog lošeg školskog uspjeha izgubio početkom veljače 1912., što je možda bio jedan od razloga zbog kojih se tako aktivirao u demonstracijama.⁵⁶ Školski uspjeh spomenutih učenika također je bio različit. Pinterović je bio vrlo dobar učenik, Mijatović i Matijević osrednji, Fellner je imao problema s vladanjem, a Gokl je morao ponavljati razred.⁵⁷ Još jedan učenik koji se spominje u dokumentima je Alfred Römer, koji je vodio društvo Hrvatsko-srpske napredne omladine, koje je bilo rasformirano u prosincu 1911. jer nije imalo dopuštenje za rad.⁵⁸ Bio je Fellnerov i Pinterovićev razredni kolega. Iz rečenog se može zaključiti da je učenički pokret imao veoma široku osnovu i obuhvaćao prilično različit profil učenika. Ono što je učenike povezivalo da zajednički stupe u štrajk nije bilo njihovo podrijetlo, stalež ili školski uspjeh, nego patriotizam i želja za promjenama i napretkom.

Nakon demonstracija i štrajkova učenici su morali biti kažnjeni. Samo je jedan kažnjen drastično – Mato Mijatović. Kao što je rečeno, Mijatovićevo ime spominje se u sva tri događaja – učeničkim demonstracijama 24. veljače, učeničkom štrajku 28. veljače i u ožujskom štrajku. Redom, najprije ga je 24. veljače zbog sudjelovanja u učeničkim demonstracijama i prednjačenja u uzvikivanju parola “Abzug Cuvaj” i “Živjela Hrvatska” Gradsko satništvo kaznilo

⁵⁴ Pregledom imenika iz školske godine 1911./1912. nije pronađen učenik s tim imenom, pa je moguće da je posrijedi greška Poglavarstva.

⁵⁵ HR-DAOS-157-VGO, kut. 58, br. 122, 5. 3. 1912.

⁵⁶ HR-DAOS-157-VGO, kut. 58, 12. 2. 1912.

⁵⁷ HR-DAOS-157-VGO, knj. 67, “Glavni katalog školske godine 1911/12.”; kut. 68, “Glavni katalog školske godine 1912/13.”

⁵⁸ HR-DAOS-157-VGO, kut. 58, br. 1, 1. 1. 1912.

kaznom od 20 kruna⁵⁹. Nakon toga se opet isticao u učeničkom štrajku 28. veljače, o čemu je Gradsko poglavarstvo 5. ožujka obavijestilo Ravnateljstvo Kraljevske velike gimnazije i zatražilo da ga se disciplinski kazni.⁶⁰ Samo nekoliko dana poslije Gradsko poglavarstvo opet se javilo Ravnateljstvu škole, ovaj put da ga obavijesti da je Mijatović sudjelovao u zabranjenoj povorci nakon skupštine socijalnih demokrata.⁶¹

Dana 9. ožujka 1912. održala se izvanredna sjednica Učiteljskoga zbora Kraljevske velike gimnazije. Zapisnik se sastojao od dviju točaka: učeničkih demonstracija i "nekih krupnijih izgreda učenika Matije Mijatovića".⁶² Ravnatelj Đuro Zagoda izvijestio je Učiteljski zbor o svim Mijatovićevim nepodopštinama. Tako je ravnatelj ustanovio da Mijatović priznaje da je 24. veljače uzvikivao "Abzug Héderváry". Priznaje i da je 28. veljače uzvikivao "Živjela Hrvatska", pri čemu je ravnatelju prkosno rekao: "Valjda neću radi toga biti kažnjen."⁶³ Na pitanje koji su razlozi njegova sudjelovanja na skupštini socijalnih demokrata, odgovorio je da je samo gledao i ništa više. Optužen je i da je širio lažne vijesti o Šahinagićevu stanju, što on priznaje, ali tvrdi da nije znao da su informacije lažne. Uz optužbe vezane uz politiku i učeničke demonstracije, Mijatović je optužen i da je 2. ožujka lažno optužio razrednoga kolegu Miju Gokla da mu je ukrao 20 kruna koje je prije dobio kao pomoć od društva "Napredak"⁶⁴ iz Sarajeva. Ravnatelj Zagoda tvrdio je da je Mijatoviću dao jednu novčanicu od 20 kruna, a on je tvrdio da mu je Gokl ukrao dvije novčanice od 10 kruna i čak ga prijavio Gradskom redarstvu, što je poslije povukao.⁶⁵ Nadalje, Mijatovića ravnatelj izdvaja kao kolovođu učeničkih demonstracija.

Na kraju je Učiteljski zbor jednoglasno odlučio "da se učenik Matija Mijatović predlaže na isključenje poradi ponovna sudjelovanja kod demonstracija, neuredna polaska škole, nemara i neosnovana sumnjičenja svoga suučenika i zavođenja svojih drugova".⁶⁶

Mijatović se nije htio pomiriti sa svojim isključenjem iz škole, a nada da bi se mogao izvući iz teške situacije bila je solidarnost drugih učenika. S obzirom na to da je učenički štrajk u ožujku 1912. bio vezan uz solidarnost među učenicima, odnosno pokušaj sprečavanja da bilo koji od učenika koji su prije sudjelovali u demonstracijama bude isključen iz škole, on je nastojao potaknuti ostale osječke učenike da se pridruže tom štrajku.⁶⁷ U tome nije uspio, no u javnost, sve do zagrebačkih učenika, izlazi vijest da ga se iz škole izbacuje

⁵⁹ HR-DAOS-157-VGO, kut. 58, br. 113, 29. 2. 1912.

⁶⁰ HR-DAOS-157-VGO, kut. 58, br. 122, 5. 3. 1912.

⁶¹ HR-DAOS-157-VGO, kut. 58, br. 125, 9. 3. 1912.

⁶² HR-DAOS-157-VGO, kut. 58, "Zapisnik izvanredne sjednice", br. 129, 9. 3. 1912.

⁶³ *Isto.*

⁶⁴ HR-DAOS-157-VGO, kut. 58, br. 116, 2. 3. 1912.

⁶⁵ HR-DAOS-157-VGO, kut. 58, "Zapisnik izvanredne sjednice", br. 129, 9. 3. 1912.

⁶⁶ *Isto.*

⁶⁷ "Die Streikbewegung der Mittelschuljugend", *Die Frau*, 14. 3. 1912., 3-4.

zbog sudjelovanja u demonstracijama i štrajku.⁶⁸ U prvi mah iza njega staje i *Narodna obrana* te se u članku od 12. ožujka pita može li se zaista jednoga učenika izolirati kao kolovođu, a pogotovo učenika VI. razreda.⁶⁹ Kraljevska velika gimnazija nije popustila pritisku javnosti, nego je odlučeno dodatno diskreditirati Mijatovića. Tako je u podnesku Ravnateljstva vladi na popis optužbi dodano i da obilazeći kuće prosi i lažno se predstavlja da je stradao za narodne ideale.⁷⁰

Naposlijetku je Mijatović “radi besposlenosti, pomanjkanja sredstava za život, skitanja i skupljanja milodara” 27. ožujka otpremljen u svoj zavičaj, u Hercegovinu.⁷¹ Novac – 20 kruna od društva “Napredak” iz Sarajeva – došao je na školsku adresu prekasno jer njega u Osijeku više nije bilo.⁷²

U izvještaju Ravnateljstva Gradskom poglavarstvu Mijatović je opisan kao “pokvaren đak” i “začetnik i kolovođa cijelog učeničkog štrajka”.⁷³ Gradsko je poglavarstvo u izvještaju vladi riječi Ravnateljstva dodatno osnažilo nazvavši ga “moralnom propalicom”⁷⁴. Dana 4. travnja vlada je potvrdila njegovo isključenje iz škole.⁷⁵ Nestalo je i potpore javnosti jer su novine bile obaviještene da iz škole nije bio isključen zbog sudjelovanja u učeničkom štrajku i demonstracijama, nego zbog lošeg ponašanja.⁷⁶ Takva tvrdnja, ako se prouče svi dostupni podaci, nameće se kao neistinita jer sve upućuje na to da je Mijatović, kao dijete bez roditelja i iz drugoga kraja, izabran kao žrtveno janje, netko tko će skinuti krivnju s ostalih učenika, a posredno i sa škole. Njegovi prekršaji, izuzimajući stvari vezane uz učeničke demonstracije, nisu bili tako veliki. Kao dokaz za to može poslužiti primjer još jednoga sudionika štrajka, Alfreda Fellnera, koji je zbog lošeg vladanja, nevezano uz štrajk, trebao biti izbačen iz škole. U njegovu slučaju izbacivanje se nije dogodilo jer je njegov otac bio ugledni ravnatelj osječkoga paromlina Union, a čak je i Julije Pfeiffer, urednik novina *Die Drau*, intervenirao u njegovu korist.⁷⁷ U travnju se Mijatović iz Zagreba javio Ravnateljstvu škole tražeći otpusnicu i darovane udžbenike da bi se mogao upisati u neku od zagrebačkih škola, no kako se postupalo u vezi s tim ostaje nepoznato jer nema sačuvanih dokumenata.⁷⁸

Ostali učenici koji su sudjelovali u štrajku dobili su, po naputku vlade, stroge ukore i opomenu da će, ponovi li se nešto slično, biti drastično kažnje-

⁶⁸ *Djački štrajk*, 7.

⁶⁹ “Posljedak manifestacija u ovdašnjoj kr. velikoj gimnaziji”, *Narodna obrana*, 12. 3. 1912., 2.

⁷⁰ HR-DAOS-157-VGO, kut. 58, br. 146, 20. 3. 1912.

⁷¹ *Isto*.

⁷² HR-DAOS-157-VGO, kut. 58, br. 176, 1. 4. 1912.

⁷³ HR-DAOS-157-VGO, kut. 58, br. 168, 27. 3. 1912.

⁷⁴ HR-DAOS-157-VGO, kut. 58, br. 169, 27. 3. 1912.

⁷⁵ HR-DAOS-157-VGO, kut. 58, br. 197, 4. 4. 1912.

⁷⁶ “Ein relegiert Student”, *Die Drau*, 12. 3. 1912., 4; “Dovršujmo djački štrajk”, *Narodna obrana*, 15. 3. 1912., 1.

⁷⁷ Više o tome: HR-DAOS-157-VGO, kut. 58, br. 496, 6. 11. 1912.; kut. 58, br. 497, 6. 11. 1912.; kut. 58, br. 511, 12. 11. 1912.; kut. 58, br. 554, 1. 12. 1912.

⁷⁸ HR-DAOS-157-VGO, kut. 58, br. 212, 15. 4. 1912.

ni.⁷⁹ Rečeno je i da oni koji su sudjelovali u štrajku neće moći dobiti najviše ocjene iz vladanja⁸⁰, no na primjeru Milovana Pinterovića vidi se da se toga nije držalo jer je on, unatoč potvrđenom sudjelovanju u štrajku, dobio najvišu ocjenu iz vladanja.⁸¹

Ostale posljedice učeničkih demonstracija bile su zabrana članstva u javnim sportskim klubovima “zbog lošeg odgojnog djelovanja”⁸² i zabrana upisa u škole učenika koji nisu bili iz Hrvatske i Slavonije.⁸³ Takve odredbe donesene su jer se smatralo da sportska društva i učenici izvana šire nepoćudne ideje, narušavaju autoritet škole i potiču na neposluh.

Zaključak

Na primjeru osječke Kraljevske velike gimnazije može se vidjeti kako je učenički štrajk 1912. izgledao na lokalnoj razini, kako su ravnateljstva škola i vlast reagirali na učeničku pobunu i kakve su posljedice učenici snosili. Također, na mikrorazini spomenute škole, na temelju imenovanih sudionika demonstracija može se iščitati široka osnova omladinskoga pokreta, odnosno sudjelovanje gotovo svih profila učenika, što je pokretu svakako davalo dodatnu snagu.

Učenički štrajk i demonstracije pokazali su da je sazrela nova generacija omladine, spremna na borbu za svoja uvjerenja. Nastavljen je i proces njezine radikalizacije. Mladež, nezadovoljna zbog političke situacije u zemlji, postupno preuzima stvar u svoje ruke i nastoji promijeniti situaciju, ako je potrebno i nasilno. Taj će proces već iste godine dovesti do pokušaja atentata mladoga Luke Jukića na Slavka Cuvaja, a kulminirat će ubojstvom austrijskoga nadvojvode Franje Ferdinanda u Sarajevu dvije godine poslije.

Omladina iz svih dijelova Hrvatske, ali i susjedstva, štrajkom je pokazala da je solidarnost među učenicima moguća dolazili oni iz Zagreba, Sarajeva ili Osijeka, što je zasigurno ojačalo bliskost među učenicima različitih narodnosti, osobito onih koji su dijelili južnoslavensko podrijetlo. Potpora javnoga mišljenja pokazala je da su “stari”, kada već nisu sami djelovali, barem spremni poduprijeti “mlade” u njihovu djelovanju. Sve to zajedno dovest će do značajnih promjena, uključujući izlazak Hrvatske nakon Prvoga svjetskog rata iz zajednice s Ugarskom i Austrijom i njezin ulazak u zajednicu južnoslavenskih naroda.

⁷⁹ HR-DAOS-157-VGO, kut. 58, br. 196, 7. 4. 1912.

⁸⁰ HR-DAOS-157-VGO, kut. 58, br. 358, 9. 7. 1912.

⁸¹ HR-DAOS-157-VGO, knj. 68, “Glavni katalog školske godine 1911/12.”

⁸² HR-DAOS-157-VGO, kut. 58, br. 174, 27. 3. 1912.

⁸³ HR-DAOS-157-VGO, kut. 58, br. 195, 7. 4. 1912.

Arhivski izvori

Hrvatska – Državni arhiv u Osijeku, Osijek – fond 157 – Velika gimnazija Osijek (HR-DAOS-157-VGO).

Hrvatska – Državni arhiv u Osijeku, Osijek – fond 158 – Realna gimnazija Osijek (HR-DAOS-158-RGO).

Objavljeni izvori i literatura

Bulić, Ivan. "Politika Hrvatsko-srpske koalicije uoči Prvoga svjetskog rata". *Časopis za suvremenu povijest* 44 (2012), br. 2: 415-453.

Despot, Igor. "Sjeverozapadna Hrvatska u vrijeme Balkanskih ratova". *Podravina* 11 (2012), br. 22: 72-81.

Die Drau (Osijek), 1912.

Djački štrajk. Važnost. Uzroci i povod. Činjenice. Posljedice. Krivnja. Što sada?. Zagreb: Tiskara i litografija C. Albrecht, 1912.

Filipović, Sergej. "Osječko srednje školstvo od 1729. godine do početka Prvog svjetskog rata". *Essehist* 2 (2010): 44-51.

Gross, Mirjana. "Nacionalne ideje studentske omladine u Hrvatskoj uoči I. svjetskog rata". *Historijski zbornik* 21-22 (1968-1969): 75-143.

Horvat, Josip. *Pobuna omladine 1911. – 1914.* Zagreb: Prosvjeta, 2006.

Horvat, Josip. *Politička povijest Hrvatske – prvi dio.* Zagreb: August Cesarec, 1990.

Kraus, Lavoslav. *Susreti i sudbine. Sjećanja iz jednog aktivnog života.* Osijek: Glas Slavonije, 1973.

Narodna obrana (Osijek), 1912.

Šidak, Jaroslav; Gross, Mirjana; Karaman, Igor; Šepić, Dragovan. *Povijest hrvatskog naroda 1860 – 1914.* Zagreb: Školska knjiga, 1968.

SUMMARY

The 1912 Royal High School Pupils' Strike

This paper examines the strike of the pupils of the Royal High School (*Kraljevska Velika Gimnazija*) in Osijek in 1912 based on archival sources and contemporary press articles. It analyses the reasons behind the strike, describes its course and the consequences for its participants as well as public opinion about it, and then draws certain conclusions. The mentioned strike is placed in the historical context of the events in Croatia, first of all the crisis that erupted after Slavko Cuvaj was appointed as *ban* (viceroy) of Croatia and dissolved the Croatian Parliament, which triggered a protest among the students at the University of Zagreb. After a clash between the students and the police, the youth of Sarajevo joined the protests out of solidarity. One of the youths, Salih Šahinagić, was wounded, but a rumour circulated that he had died, which turned out untrue, but not before it caused a reaction among high school pupils throughout Croatia, including in Osijek. The Royal High School is used as an example of what the pupils' strike of 1912 looked like on the local level. First, on 24 February 1912, the pupils of Osijek, having heard of Šahinagić's wounding, held demonstrations that consisted of moving through the city in procession, singing patriotic songs, and chanting anti-Hungarian paroles. A few days later, when news came that their colleague from Sarajevo had died, the pupils of Osijek decided not to go to school, and went on strike on 28 February 1912. They once again walked through the city, sang patriotic songs, and chanted anti-Hungarian paroles, but this time there was also a minor clash with the City Police Forces. The strike ended the very next day. In March, the strike of high school youths spread from Sušak, through Zagreb, and into other parts of Croatia, since there were fears that the pupils who participated in previous demonstrations would be expelled from their schools. There is little data regarding this strike in Osijek, but it is likely that it lasted only one day, after which the pupils agreed at an assembly that they'd return to school. The public supported the pupils during the strike. The only pupil who was seriously punished for participating in the strike was Mato Mijatović, who was expelled from school. The other pupils were severely reprimanded. The pupils' strike showed that the new generation of youths was ready to fight for their beliefs, and that the process of their radicalisation was continuing. It would culminate with the assassination of Franz Ferdinand.

Key words: pupils' strike; pupils' demonstrations; 1912; Osijek; Royal High School; high school youth